

TIJDSCRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

17^e Jaargang.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1909

De Munt in de Volkstaal.

• IX.

(Hellebaardiertjes, Ongersche guldens, vosje, dubloen,
rozenobel, portugaleezer, Lijsbeth,
Jakobus, souverain, suf, gouden ducaton.)

Het was op den 21en Juni van het jaar 1659, dat een gezelschap van zeven personen, allen uit den Haag en Voorburg, „dry paer getrouwde Luy, een Wewenaer, dry Maeghden”, 's morgens vroeg zich inscheepte in een plezierjacht, om een tochtje te maken naar Maaslandsluis, ten einde zich aan visch te goed te doen, „aen Schelviss, Cabeljau en Sueringh-Scholl en Tongh”.

Die weduwnaar was de met roefn bekende CONSTANTIJN HUYGENS; sedert 1637 was zijne gade, SUZANNA VAN BAERLE, hem door den dood ontvallen; de anderen waren zijne goede vrienden.

Onder gezelligen kout (en waar zou die ontbreken, als HUYGENS de gastheer of minstens van de partij was?) kwam men te Maaslandsluis aan, „als Vissers en Matroosen de droeve tijdinge boodschapten van *geen Viss*”. Algemeene teleurstelling: de schippers waren uit en nog niet terug en mogelijk wel genomen door Zweedsche kapers. Men behielp zich maar „met Botjens plat en laf in Petercely nat”, met wat „Salms en Pan-Ael, bleeck van wesen” en met „Kaes en Brood”. Daarna ging men de kerk bezien en toen maar weer in 't schip, om den tijd te dooden met kaartspel, „'t heiligh Werck, 't Lief Troefspul.”

Zoo was dit speelreisje tamelijk mislukt en HUYGENS dichtte er een vers op, getiteld: *Verloren Speelreis 1659*.

Het volgende jaar zou men het beter doen; hetzelfde gezelschap kwam weer bij elkaar en nu was de bestemming naar Rotterdam: „in summa, Rotterdam was 't voorland daer 't Schip heen sou.”

Men wandelde door de stad, langs de Boompjes, bestelde een rijtuig, reed over de Markt, bewonderde ERASMUS, Stadhuis en Kerk en vond alles natuurlijk mooier dan 't „prachtigh Amsterdam.”

Zoo ging het naar den Doel, waar de kastelein, de dikke SWAENENBURGH, het bestelde vischdiner al gereed had.

„Den honger was soo scherp van kijken en van praten,
Dat het de Baers ontgold, tot op de leste graten.”

Er werd ook goed bij gedronken natuurlijk,

„Maar echter d'eer bewaert; soo dat het voor ons Viertjes
Al goelickjes besomd omtrent *acht Hellebaerdiertjes.*”

Na 't diner ging men weer te scheep, lachende, pratende en twistende over de vraag, hoe men de vracht zou omslaan over de reizigers.

„Allengskens swoll de somm,

En 't wierd de volle vracht in *dobbele Ducaten*

Van Hollands silver, met het Leeuwetjen van de Staten.”

De vracht werd dus betaald in Hollandsche rijksdaalders of zoogenaamde zilveren dukaten, die wij op blz. 319 van jaargang 1907 reeds verklaard hebben.

Maar nu staan wij voor de vraag: wat zijn *hellebaerdiertjes*?

Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* geeft dit woord, in voce *Hellebaerdier*, als naam voor een muntstuk en tusschen haakjes: *dukaat* met een vraagteken.

Dit twijfelteken (?) had gerust kunnen wegblijven: HUYGENS bedoelde niets anders dan *dukat*.

Maar waarom gebruikte hij die ongewone omschrijving, die slechts éénmaal voorkomt?

De dukaat is een algemeen bekende gouden munt, die op de ééne zijde een geharnasten man met zwaard en bundel pijlen vertoont en op de keerzijde een vierkant, waarbinnen een latijnsch opschrift. Het gehalte dezer munten is standvastig 986.11 duizendsten, dus zeer fijn 1), vandaar de uitdrukking *dukatengoud* voor zeer fijn goud, terwijl het gewicht bedraagt 3.515 gram of $73\frac{1}{2}$ azen. Maar, waarvandaan deze munt haren naam heeft ontleend, is nog zoo heel gemakkelijk niet te zeggen: de gevoelens verschillen al te zeer.

D. GROEBE in zijne *Handleiding* 1850 zegt: „men zoekt den naamsoorsprong van dukaat in Italië, waar zekere LONGINUS ze heeft doen slaan, doch hetgeen door den florenus wederom wordt weersproken.”

Iets duidelijker is datgene, wat men in de *Encyclopedie* van WINKLER PRINS leest: „De eerste dukaat is gemunt in 568 door LONGINUS, exarch van Ravenna en de naam werd ontleend aan het woord *duca*, hertog.”

JOH. W. STEPHANIK zegt in zijn *Geschiedk. Catalogus van de Muntverzameling in het Rijksmuseum*, 1888: „Op de gouden munten van Keizer CONSTANTIJN X (lees XIII), 1059-'67, stond diens familienaam *Ducas* vermeld, waarnaar die munt *dukaat* zou genoemd zijn.”

Dezelfde schrijver zegt daarentegen eenige jaren later in den *Catalogus der Muntverzameling van het Kon. Oudh. Genootschap* 1897: „Florence begon in 1252 hare gouden florentia uit te geven, die in 1284 onder GIOVANNI DANDOLO in Venetië nagebootst werd met het omschrift: SIT . T . XPE . DAT . Q . TV . REGIS . ISTE . DVCAT en daardoor den naam DVCATVS, dukaat, verkreeg en spoedig in bijna geheel Europa ingang en namakers vond.”

1) Volkomen zuiver goud, dus van 1000 duizendsten, is ongeschikt ter bewerking, als zijnde te zacht.

Men ziet het: de naamsoorsprong ligt dus vrijwel in 't duister.

Het type, dat de tegenwoordige Nederlandsche dukaten vertoonen, klimt op tot het jaar 1586, toen het bij het plakkaat van LEYCESTER, gedateerd 4 Augustus, werd ingesteld; de prijs werd toen bepaald op drie gulden acht stuivers. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de tegenwoordige prijs bijna zes gulden is, dan ziet men daaruit, hoeveel het goud in waarde is gestegen gedurende een tijdsverloop van 322 jaren.

Reeds meer dan honderd jaren vóór de invoering van den Leycersterschen dukaat, „mette letteren,” waren in ons land dukaten in omloop, die in groote menigte uit Italië en Hongarije kwamen. De eerste waren geregeld een stuiver minder waard dan de laatste, die gewoonlijk dukaten van Hungariën en Hongersche of Ongersche guldens genoemd werden. Deze waren van 't zelfde gewicht en gehalte als de dukaten van 1586, namelijk van 70 stuks in het mark, dat is 246.08 gram, hetwelk neerkomt op 3.515 gram per stuk. De prijs varieerde sterk, naar den marktprijs van 't goud. Ze stonden bijv. in 1478 op 29 stuivers en liepen tot 1639 op en af, aldus: 38, 40, 43, 55, 65, 26, 31, 36, 41, 45, 68, 71, 74, 76, 80 en 90 stuivers, terwijl zij naar den tegenwoordigen koers 116 a 120 stuivers of / 5.80 a / 6.— doen.

Zij prijkten meestal aan de eene zijde met een staanden koning of heilige, bijv. LADISLAUS, WENCESLAUS of een Duitschen keizer, gekroond en met een zwaard, schepter of hellebaard in de hand. Een hellebaard is, zooals men weet, een speer met een bijltje onder de punt. De andere zijde vertoonde meestal een wapenschild of de H. Maagd.

Onder deze dukaten waren er vele van Zevenbergen, Bohemen en het Duitsche Rijk, maar ook deze waren van 't zelfde gehalte en alle te zamen werden als Hongaarsche dukaten betiteld. Zij waren ook in ons land evenals elders zeer geacht en werden daarom vaak nagemunt. In 1583

sloegen de Staten van Holland een dukaat met een staanden koning, de hellebaard in de rechterhand en de linker steunende op het Hollandsche wapenschild en het omschrift VIGILATE · DEO · CONFIDENTES.

De Staten van West-Friesland sloegen een dergelijke munt met den hellebaard van 1588–1596 en het omschrift : DEVS · FORTITVDO · ET · SPES · NOSTRA ; — die van Gelderland sloegen in 1588 twee eenigszins verschillende, maar beide met hellebaard dragenden koning en het omschrift CONFIDENS · DOMINO · NON · MOVETVR. (Atgebeeld door DE VOOGT, *Munten van Gelderland*, plaat VII, No. II en III.)

Ook de vorsten van 's-Heerenberg, Batenburg en Oost-Friesland matigden zich het recht aan, dukaten te munten van nagenoeg gelijke figuren en gaven aan hunne munt-heiligen OSWALD en VICTOR de hellebaard in de hand. Deze stukken waren echter van minder allooi en werden verboden te ontvangen en uit te geven.

In het midden der 17e eeuw, ja tot in de 18e eeuw hadden de Hongaarsche dukaten nevens de Nederlandsche nog vollen gang en koers. Dit blijkt ook uit de volgende plaatsen:

In de *Klucht van de kale Edelman* door JOANNES VAN DALEN, 1657, komt een der schuldeischers, de glazenmaker, met de vordering :

„Wij moeten hebbe twaalf duysent *ongerse guldens*, elck een gulde een *Duckaet*.”

Nu is de som van 12000 dukaten wel wat overdreven hoog, maar dat behoort zoo in een kluchtspel: ons is het genoeg te weten, dat in 1657 de Hongaarsche dukaten nog bij 't volk bekend waren en nog *ongerse guldens* genoemd werden.

In een blijspel van eene halve eeuw later, getiteld :

„*Crispijn, Boek- en Kashouwer Bedrieger*, Amsterdam 1706, door HENDRIK VAN HALMAEL wordt van een rijk man gezegd :

„Recht, ja hij is t'huis en jij zult hem verblijen,
 Hij is een groot Liefhebber van gemunte Schilderijen,
 Van 't *Ongerse soort* meest. 'k Ben sijn halve Laky.
 Die Gouwe stukjes zullen die voor hem zijn of mij ?”

Gouden stukjes van 't ongersche soort zijn klaarlijklijk Hongaarsche dukaten, die in 1706 nog in Amsterdam in omloop waren; en, om tot ons uitgangspunt terug te keeren: de *hellebaardiertes*, waarmede HUYGENS in 1660 de vertering betaalde, waren niet anders dan Hongaarsche dukaten.

In Engeland zijn, voor zoover mij bekend is, nooit dukaten geslagen. Als men dat in aanmerking neemt, is de volgende plaats uit de *Bedrooge Speck-dieven*, door ISAAC DE GROOT 1653 volkomen verstaanbaar:

„Nou wat begerje meer, een *engelse dukaat*,
 Je weet wel lieve man, dat die hier niet en gaat.”

In de dieventaal heette een goudstuk en in 't bijzonder een dukaat, een *Vosje*. Zoo hadden, volgens C. VAN HOOGEVEEN's *De Gelukte List of Bedrooge Mof*, 1689, twee gauwdieven, KEES GRIJP en JAN HAGEL, eene beurs met 150 dukaten gerold: zij werden ontdekt en gaven het geroofde ongeschonden terug, voor welke „eerlijkheid” zij eene belooning eischten.

„Maar Heerschop”, zei KEES, „schie een *Vosjen* of twee over uit Kordiaalheid.”

In C. DE BIE'S *Behendigheit van twee Borsesnijders* 1) uit denzelfden tijd als het voorgaande leest men:

„De *Vossen* soo ghij mij daer hebt terstont vertelt,
 Dat is 't gemunte geldt.”

1) *Zakkenrollers.*

In 't boven aangehaalde stuk *Crispijn, Boek- en Kas-*
houwer 1706, zegt A. :

„Zonder nieuwe Pleysters geneest men hier niet,
't Is om de Duym-oly, daar dit bruyen op ziet, 1)

Daar zijn nog tien *Vosjes*, die heb ik nog over,”

waarop CRISPIJN antwoordt :

„Weg met tien *Vosjes*, 'k zoek het wild vet en grover,”
en tot bescheid krijgt :

„Daar zijn nog tien *Rijders*, hoe meug je me plaagen !

Dit is het leste wild, nou valt'er niet meer te jaagen.”

Nog heet in België een goudstukje een *Vosken*. (*Volks-*
kunde, jaargang 1890.)

Dubbele dukaten zijn ook veel geslagen, zelfs nog in 't jaar 1854, maar deze alleen als proefstukken ; voor den handel werden zij nog in 1807 gemunt. De oudere heetten *dubloenen* ; 't waren bepaald Spaansche en Italiaansche geldstukken, vele vertoonden twee elkander aanziende hoofden : die van FERDINAND van Arragon en ISABELLA van Castilië, ook van hunne dochter JOHANNA en den zoon dezer : KAREL V, alsmede van ALBERTUS van Oostenrijk en zijne gemalin ISABELLA. Van Hongaarsche en Duitsche dukaten hebben nooit dubbele bestaan. De Spaansche dubloenen deden in 1586 zes gulden en zestien stuivers en de Italiaansche vier stuivers minder. Deze laatste waren van de Pausen, van Mantua, Milaan, enz. Ook in de Nederlanden werden de Spaansche dubloenen met twee hoofden, zoowel als de enkele dukaten van gelijk type, nagemunt en wel in Gelderland, Zeeland, Overijssel, West-Friesland en Zwolle, maar de Nederlandsche waren iets minder in waarde, zij deden in 1606 bijv. 7 gulden 10 stuivers en de Spaansche 3 stuivers meer.

Een pot vol van zulke dubloenen had WARENAR gevonden: bang voor dieven verstopte hij dien onder een steiger

1) Bruien is plagen, aandringen, zaniken.

in de modder, maar hoe slim hij ook ware, hij werd door LEKKER, het knechtje zijns buurmans, bespied, die den schat lichtte en zijne vondst aldus meedeelde :

„Daer gingh hij de Pot dreumelen onder een steiger in de
[nieuwe stat,

En stongh dus veer in 't waeter, mit koussen, mitschoenen;
Mit hij zijn hielen lichte, ik her achter! Z'is vol ouwe

[*dubbeloenen!*

Gans zakkerlijsjens! dit is, bij gort! een streek.”

En verder :

„Een smoorpot 1) vol *dubbeloenen* / o de groote gek!

'k Wed, bijget! dat ik ze onger gien steiger en stek.”

(P. C. HOOFT, *Ware-Nar*, 1617.)

Prof. VERDAM stelt de waarde van elk stuk op ruim f 6.— maar dat is te laag. in 1612 deden zij reeds 7 gulden 18 stuivers, dus in 1617 nog meer.

Jaren daarna was de naam nog goed bekend :

In 't meergenoemd stuk *de kale Edelman*, nieuwe druk van 1679, vraagt de aanstaande bruid HELENA :

„Maer u gelt, is dat sooveel gelijk ghij hebt genoemd?”

waarop de Edelman antwoordt :

„Ja en vijftigh *dubbeloenen*, want ick ick hou niet van
die veel roemt :”

maar SNAPHAAN de knecht, die wel beter weet, valt in :

„Hoe zegje vijftigh pompoene?”

Den zoen Augustus 1339 had koning EDUARD III van Engeland den „honderdjarigen” oorlog tegen Frankrijk, waar toen koning FILIPS VI regeerde, geopend met het beleg van Kamerijk, met behulp van zijnen bondgenoot graaf WILLEM IV van Holland. De Engelsche koning hield zich onledig met het uitrusten eener groote vloot, waarmede hij in 't volgende jaar in 't Zwin verscheen, waar de

1) Dooipot.

Fransche vloot geankerd lag, driehonderd schepen sterk.
De slag was hevig en de zege aan EDUARD.

„Coninc EDUWAERT

street met hem soo lang

Dat hi se in 't leste verwan ;

Der Francoysen bleven daer dan

Dertich duysent, dat was groet,

Die see was van bloede roet ;

In menich scip men woet (waadde)

Totten enkele in 't bloet.

Dat gheschiede, dat si u condt,

Op Sinte Jans Baptisten avondt

Ende op ten dach daer nae." 1)

Deze luisterrijke overwinning had plaats den 23^{en} en 24^{en} Juni 1340.

Ter gedachtenis hieraan voerde EDUARD in 1344 eene gouden munt in van bijzonder fijn gehalte en daarom nobel genoemd. Zij vertoonde den koning, gekroond, in de rechterhand een zwaard en aan den linkerarm een wapenschild, gekwartileerd Frankrijk-Engeland, staande in een schip op welks achterstevan een banier wappert met de letter E er in.

Het oude volksrijmpje zeide :

„Foure things our Noble sheweth unto me,

King, ship, and sword, and power of the sea." 2)

Heerschappij ter zee, dat is het, waarnaar Engeland sedert 1340 gestreefd heeft.

Deze munt was van 23 karaat 10 grein, (= 993,05 duizendsten), dus nog iets fijner dan de later aangemunte dukaat en woog 7.69 gram.

In 1586 was de waarde in ons land 7 gulden 12 stuivers

1) *Brabandsche Yeesten* door JAN VAN BOENDALE of JAN DE CLERK † ongeveer 1365.

2) DE VOOGT, *Munten van Gelderland* blz. 90.

en naar den tegenwoordigen koers zou die zijn 12 gulden 52 cents.

Later werd tegen het scheepsboord eene roos, het zinnebeeld van Engeland, aangebracht; ook vertoonde de keerzijde in plaats van het sierlijke kruis, gecantonneerd van leliën en gekroonde luipaards, eene groote roos, waarop het Engelsche wapen rustte. Daarom werd de munt ook rozenobel genoemd. Latere Engelsche koningen hebben den muntslag voortgezet en ook dubbele, halve en vierde deelen geslagen.

De nobel was om zijn goed gehalte een zeer betrouwbaar en gewild geldstuk, daarom was het geen wonder, dat hij overal gangbaar was niet alleen, maar ook in de Nederlanden werd nagevolgd, somwijlen van iets lager gehalte. Zoo heeft men ze met het beeld van den Spaanschen koning **FILIPS II** van 1579, verder van Utrecht, Zeeland, Overijssel, Kampen (in groote verscheidenheid), Gent, enz.

In 1586 verordende **LEYCESTER** den Nederlandschen rozenobel met een gehelmden krijgsman in 't schip en de wapens der zes provincien langs het boord. Het omschrift luidde **CONCORDIA** enz. De keerzijde vertoonde een twaalfstralige zon met den pijlbundel in 't hart. Het gehalte was nog een half grein beter dan en 't gewicht even groot als bij den Engelschen en toch werd hij bij de uitgifte 2 stuivers lager getarifeerd, wat mij niet duidelijk is.

De Vlaamsche nobel, en al degenen, die op dien voet geslagen werden, waren van slechts 23 karaat en wogen maar 6.836 gram, waarom zij dan ook 1 gulden 5 stuivers minder waard waren. De „oude” Vlaamsche nobel vertoonde het beeld van **FILIPS DEN GOEDEN** in het schip, de „nieuwe” was van de stad Gent, A°. 1582.

Is het wonder, dat zulk een algemeen bekend geldstuk ook herhaalde malen in de volkstaal genoemd werd en het aanzijn heeft gegeven aan vele spreekwoorden?

Hier hebben wij bijv. drie spreekwoorden:

Uit den *Warenar* van 1617.
 „Die niet en heeft magh niet te werk gaen of 't rozenobels
 [zou regenen.”

Uit *Claas Kloet*, IIe deel, door G. BIESTKENS, 1619:
 „Pistoletten, Rosenobels en France kroonen is oock
 [goet goud,
 Om met ander kleyn ghelt wt te gheven!”

Uit *Fielebout of de Dokter tegen Dank*, 1680 (naar MOLIÈRE)
 „Die in toebak,
 Wijn, brandewijn en bier en koffy
 Zijn geld verkwist, en speelt als of hij
 Ien kar mit rozenobels had
 Gebonden an zijn kaele gat.”
 zegt WOBLETJE tot haar man FIELEBOUT, een dronken
 (tuinier.

Een foitje, om iemand het zwijgen op te leggen:
 „Weesje maer een goed gesel, 'k selje dan terstongt
 Een paer ouwe Nobels passen datje swijght.”
 (SAMUEL COSTER, *Teewis de Boer*, 1612).

Wat Slimme PIET van zijne moeder zei:
 „Och mochtse nou iens opsien dat heur seun sulcken
 [geest was
 Ick wedse hem ien *Rosenobel* sou toesmijten stil.”
 (BREEROO, *Klucht van den Molenaar*, 1613).

Een rijk jonkmàn spreekt:
 „Ick wouw liever een *Roosenobel* verrosesolissen en
 [vertabacken.”
 dat is: verteren aan rosolis, eene fijne likeur, en aan tabak.
 (BREEROO, *Moortje* 1615.)

In de *Spaansche Brabander*, 1617, vindt men deze plaatsen,
 die ook dienen om den tijd te kenschetsen:

„Maer wat wast of mer garen uyt vrientschap eens
 [hossebosten (aan den zwier gingen)
 Ten mocht ten minsten niet minder als een *rosenobel*
 [kosten,” en
 „Als de getrouwde mannen yewers een nieuw hairtje
 [sien,
 Sij durven mij veur elcken gangetje niet minder as en
 [nobel bien.”

Lichte WIGGER betaalde in de herberg met een *rosenobel*, waarin een klopje geslagen was ten blijke, dat deze een aas te licht was :

„Daer 's een *rosenobel* met twee schellingen.
 Waerdin : me dunckt datter ien cloptje op staet,
 L. W. : Geeft mijn die weer, daer is een aer.”
 (VAN SANTEN, *Lichte Wigger* 1617).

De verklaring der „klopjes” heb ik gegeven in jaargang 1905, blz. 283 ; 1906, blz. 144 en 1907, blz. 63. In een dier artikelen wordt ook melding gemaakt van een geklopten *rosenobel* voorkomende in een stuk van 1691.

Ook in de volgende aanhaling wordt een *rosenobel* gebezigd om iemand om te koopen :

„Past ghij de Camenier maer om een hoeck te spreken,
 En wilt haer in de hand een Roosenobel steken,
 Want gheen dingh wercket meer als dat bekoorlijck gelt.”
 (*Schijn-Heyligh*, 1622.)

Uit P. C. HOOFT'S *Klucht van Stijve Preet*, 1628 :

„Ick kon geen VVage krijgen, al had 'ker ien
 [rosenobel wille voor geven,
 De wage-luy ware droncke.”

Uit *de Schoëster* 1660 :

„Al zou 't mij deesen nacht vrij roozenobels kosten.”

· Klacht van een echtgenoot, die onder de pantoffel zit :
 „k Was een rijk man had ik soo mennigen rozenobel
 [als mijnen troudag mij wel is berouwen !
 Hoe mennigmael wensch ik wel van 't wijf ontslagen
 [te zijn.”

(J. VAN PAFFENRODE, *De bedroge Girigheyd ofte Boertige
 Comoedie van Hopman Ulrich*, 3^e druk 1665.)

In *de Gelijke Twelingen*, 1^e druk 1670, maken wij kennis
 met een dubbelen rozenobel.

BELIE spreekt :

„Ja BOLLEFEMERT buur, 'k zel
 Jou een dubbelde Roozenobel vereeren, verstaan je 't wel,
 Die me men Peet op een korstijd in men Deuvekater
 Estoken het, toen ik dusken meisje was.”

Een deuvekater was een groote koek, aan beide einden
 spits toeloopend, dien men met Sint NIKLAAS en Kerstmis
 elkander als geschenk zond.

Op den „Sinterklaasavond” van JAN STEEN vindt men
 er een afgebeeld.

Nog een paar maal vinden wij dit gouden stuk als foor
 of geschenk gebruikt.

In *de Verliejde Lubbert* van JOAN of JOOST PLYMER
 1678 :

„Ik zelt goed maken al was 't datjer een rozenobel voor
 [hebben woud,” en

in *de Bekeerde Alchemist*, 1714 :

„KAAT, om jou te toonen
 Hoe graag dat ik je hier zie woonen
 Daar is een Rozenobel !”

De Hoogdvytsche Quacksalver, in de klucht van dien naam,

gemaakt in 1622 en ten onrechte aan BREEROO toegeschreven, zweetst, dat hij zijn goudzalf maakt

„Van *Portogoloyers* und *Lijsbetten*
Vom *Dubbloenen* enz.”

De *Portogoloyser* of *Portugaleezer* was een groote gouden munt van Portugal en ook genoemd: „den grooten Cruysaert van Poortugael EMANUEL”. Hij deed in 1586: 33 en een halven gulden, in 1606: 38 gulden en in 1621 40 gulden 5 stuivers of naar den tegenwoordigen koers ongeveer 57 gulden.

Op de eene zijde zag men een Grieksch kruis, het kruis van keizer CONSTANTIJN, met het omschrift IN · HOC · SIGNO · VINCES, op de andere zijde het wapen van Portugal en achter den naam EMANVEL de titels van koning van Portugal, Algarvië, Guinea, Ethiopië, Arabië, Perzië en Indië. Het was eene munt voor den handel met het Oosten en werd daarom in de Nederlanden ook nagemunt, o.a. door de steden Deventer en Zwolle.

Eene *Lijsbet* was een souverain van koningin ELIZABETH, ook in ons land gangbaar in 1606 tot elf gulden vijf stuivers en in 1621 tot elf gulden zestien stuivers.

Men zag op de eene zijde de koningin zittende op een troon en op de keerzijde het Engelsche wapen, rustende op eene roos; andere hadden het borstbeeld van ELIZABETH en het wapen met schildhouders.

Onder JACOBUS I werd een nieuw type ingevoerd, t. w. het gekroonde borstbeeld des konings met zwaard en wereldbol en op de tegenzijde het wapen van Groot-Brittannië en Ierland tusschen I. R. Deze munt heette officieel *Unité*, maar ten onzent in de volkstaal *Jakobus*, *souverain* of *suf*.

In 1619 werd hij „onder de gemeente” geheeten „Jacobus penning” en deed toen 11 gulden 10 stuivers en later in 't

zelfde jaar maar 10 gulden 16 stuivers. In 1641 klaagden de Staten, dat er „soo veele onder de Gemeente inghekropen ende d'overhandt hadden ghenomen, dat men deselve nauwelicx sonder merckelicke schade voor als nu soude kunnen verklaren voor Billioen” waarom zij ze „bij provisie ende tot naerder ordre” hadden gesteld op elf gulden. Bij het volk heetten zij toen „kopstukken”. Vier jaren later deden zij 12 gulden 12 stuivers.

Deze munten komen voor in de volgende aanhalingen :
 Eenige rederijkers zijn aan 't rijmen. „Ja”, zegt er een,
 „Maer ik wouw wel om een *gouwe Lijsbeth*, dat ik
 in dat luiffel zo niet elijmt had,
 Nou reis van nieuws op : Luiffel, Struiffel
 Duiffel, Kazuiffel.”

(MATTHIJS VAN GRAMSBERGEN, *Piramus en Thisbe*, 1648.)

En in hetzelfde stuk :

„Mijn gracelijke BLANSEFLEUR
 Kom zing ereis, ik zel dansse veur,
 Ik zal u geeven, alzo ras
 Een *gouwe suf* al uit mijn tas.”

Omtrent *suf* valt op te merken, dat sommigen dit in verband brengen met *suffen*, *peinzen*, en het daarom vertalen door „puzzle”, op gezag van KILIAAN, die in zijn Woordenboek heeft :

„Suffe, annuli connexi, digitorum ornatus,”
 dat is : verbonden of aaneengesmede vingerringen ; maar let wel, dit betreft *suffe* en niet *suf*, dien men in zijn zak draagt.

Verder : in *de Malle Wedding of Gierige Geeraard*, 1671, zegt GERARD tot zijn bediende JORIS:

„Maar liet men jou eens acht of tien
Jakobuzen of *Soevereinen* zien ?
 JORIS, Wind. GERARD : Als 't nou twintig was ?

JORIS: Sinjeur, al was 't'er honderd
'k Verried je niet om al 't goed van de waereld."

In de familie-aanteekeningen van AALTJE CLAES dr., gehuwd met HENDRIK WOUTERSZ. THOLINX 1), vroeger ook door mij geraadpleegd, komen de opgenoemde munten als pillegiften voor. Bijv. in 1568 een „henrijkes nobel", in 1570 „een ongerse gulden", in 1578 „een rosennobel" en „een ongerse ducaet", in 1580 „een dubbeloen", in 1604 „een dobbele vlamse nobel" en „een Jacobus", in 1612 „een dobbele soevereyn", in 1615 „een jacobes", in 1654 „seven gouden Ducatons waerdich een hondert vijf Gulden" enz.

Onder de munten, die volgens de klacht der Staten in 1641 onder de goede gemeente bij menigte ingeslopen en niet te verbieden waren, behoorde ook „de gouden Souverain van Brabandt, gheseydt gouden Ducaton." Deze heette eigenlijk „dubbele souverain", was een groot stuk van 22 karaat $\frac{3}{4}$ grein en had in 1622 twaalf gulden waarde. Die van ALBERTUS en ISABELLA vertoonde de beide Aartshertogen op een troon, de latere het gekroonde borstbeeld van koning FILIPS IV en het omschrift PHIL III · D · G · HISP · ET · INDIAR · REX. De keerzijde had het Spaansche wapen, omgeven van de vliesketen en ARCHID · AVST · DVX · BVRG · BRAB · ZC. Bij het koninklijk plakkaat van 1652 deden zij 13 gulden 6 stuivers en in ons land een paar jaar later reeds 15 gulden, hetgeen verder als de gewone prijs beschouwd werd.

Reeds in 1637 waarschuwden de Staten tegen de ontvangst en de uitgaaf dezer munten, die in Brabant op 12 gulden waren gevalueerd en hier te lande tegen veel hooger prijs en ver boven de waarde werden uitgegeven. Ze

1) *Navorscher* LV, blz. 216.

werden daarom voor „Billoen ende ongepermitteert gelt” verklaard en de invoerders bedreigd met verbeurdverklaring der penningen, eene boete van viermaal de waarde daarvan en verbanning buiten het grondgebied der Republiek. Alles te vergeefs: in 1641 werden zij toch toegelaten tegen 13½ gulden, in 1645 tot 14 gulden, in 1735 deden zij 15 gulden behalve het opgeld.

De gouden ducaton was dus in het dagelijksche leven geen vreemdeling en komt dan ook herhaalde malen voor. Bijv. bij J. KLAERBOUT, *Klucht van 't half*, 1662.

Advocaat: „Ghij raect wel. . . nu hoort mij spreken.

KES: „Dat wil ick garen,

En u twee goude Ducatons geven, kondt ge mij
[helpen uyt dit bezwaren,“

waarop later geantwoord wordt:

„Al gaeft gij mij twee goude Ducatons, gij en sout mij
[noch niet genoeg betalen.”

In de *Gewaande Wewenaar*, ± 1700:

„Indien hij twee goude Ducatons overzond, dat hij
[van stonden

Aan zou maaken, dat blonte MARIE met hem na 't
[Sticht toe ging

Om 't voorschreeven te verklaaren (nl. in een zeker
proces).“

Een vader belooft zijn zoon bij betoonde vlijt wat in zijn spaarpot:

„Ga nu maar heen, studeer zo voort, ik zal daarvoor een
[goude Dukaton in uw spaarpot steeken.

(*De Buitensporige Toebaksnuiver*, 1697).

En eindelijk:

„Wat is'er deezen dag door de handeling gewonnen?
Een goud horlogie, een zakje met Louizen en goude
[dukatonnen.”

(H. VAN HALMAEL, *de Panlikker*, 1716).

In het volgende stuk zijn waarschijnlijk dubbele souvereinen bedoeld, maar 't is niet zeker :

„Die sel icker op trou geven met *ses sticken van het*
[alderschoonste gout
Daer het alderminste vijfthien gulden en acht stuyvers hout
 Daer bij noch een gouwe ketten met vier dubbelde
[Ducaten.”
 (J. H. KRUL, *Klucht van Drooghe Goosen*, 1632).

Nu zijn er zeker nog wel andere munten, die herhaalde malen in de volkstaal voorkomen, zooals ridders, kronen, e.a., maar de eerste zijn te bekend, om nadere verklaring noodig te hebben, en de andere zijn te onbepaald, want er waren een groot aantal stukken, zoo gouden als zilveren van allerlei waardij en figuren, welke dien naam droegen, zoodat het onmogelijk is uit te maken, welke bedoeld zijn, als er niet meer staat dan het woord *kroon*. Wij kunnen dus onze beschouwingen hiermede besluiten.

J. E. TER GOUW.
